

СЈЕЋАЊА

МОЈКОВАЧКА ГЕРИЛА

(од маја 1942. до септембра 1943. године)

Прије повлачења партизанских снага са територије Црне Горе и Санџака у Босну из општине Мојковац борили су се у саставу Бјелопољског НОП одреда два батаљона и једна чета: Трећи ударни или Мојковачки батаљон, око 120 бораца, Мојковачки позадински, (звани Прошћенски) батаљон, око 150 бораца, и посадна чета при Команди мјеста — око 40 бораца. Мојковачки партизански батаљони пуна три мјесеца су обезбјеђивали слободну територију Мојковца од четничких напада из правца Берана, Бијелог Поља и Колашина. Осим тога, учествовали су у борбама на колашинском, сињајевинском и шаховићком сектору. Вишемјесечно држање фронта, сталне борбе, веома слаба исхрана, велика оскудица у муницији и оружју, а уза све то доста бројне жртве — негативно су утицали и на борацки састав и на становништво.¹ Пред повлачење у Босну већина бораца и становника мојковачке општине била је физички и психички исцрпљена.

И поред тога, мојковачки партизани су часно извршавали добијене задатке, а нарочито Трећи ударни — Мојковачки батаљон. За успјехе постигнуте у борбама против четника и Италијана Трећем ударном батаљону одао је признање и Главни штаб НОП одреда за Црну Гору и Боку. У предлогу од 6. јануара 1942. који је упутио Врховном штабу, да се командант тога батаљона Љубомир Бакоч прогласи за народног хероја, између осталог је писало: „због свега тога друг Љубо Бакоч дошао је на положај команданта мојковачког батаљона, који је под његовим руководством и са њим на челу извршио много заиста јуначких подвига. Друг Љубо Бакоч погинуо је 9. маја код Мојковца“.²

Поступајући по наређењу Главног штаба НОП одреда за Санџак, мојковачке партизанске јединице су ноћу 23/24. маја

¹ Од почетка устанка, у јулу 1941. године, до 23. маја 1942. године из мојковачке општине погинула су 23 партизана (замјеник команданта одреда, један командант батаљона, два политичка комесара чете, четири командира вода и 15 бораца).

²Зборник НОР, III, 9, док. 154.

1942. године напустиле територију Мојковца и повукле се на Прошћенску планину.³ Два дана касније, на Прошћенској планини четницима се предао цио Мојковачки позадински батаљон. Трећи ударни батаљон, са командом мјеста и партијско-политичким радницима, повлачило се преко Вашкова и Премћана у правцу села Косенице. Са Трећим батаљоном повлачило се и око 160 партизанских породица. Већину ових породица четници су заробили у селу Вашкову и спровели у Шаховиће, гдје су били формирали сабирни затвор. У Шаховиће су четници одвели и већину заробљеника бораца Мојковачког позадинског батаљона. Четници су заробљене партизане и партизанске породице подвргли најбруталнијем терору. Четници из села Лепенца (општина Мојковац) везали су у Вашкову за дрвеће неке чланове партизанских породица и на њих (везане) пуштали псе. Неким заробљеним борцима чупали су једну страну бркова, а за другу су их водили. У злостављању заробљених партизана и партизанских породица највише се истицао Радован Томовић, командир „Јуришне чете“, и његов пратилац звани „Шишко“.

Двадесет трећег маја 1942. године, на савјетовању Обласног комитета КПЈ за Санџак са Главним штабом НОП одреда за Санџак, одржаном у селу Маочу, одлучено је да у срезу бјелополском остану среско-партијско руководство и извјестан број комуниста за политички рад у позадини.⁴ Ова одлука је са закашњењем пренијета Општинском комитету КПЈ Мојковац, који се у то вријеме повлачио са Трећим ударним батаљоном. Услјед краткоће времена, Општински комитет и штаб батаљона нијесу успјели да одрже заједнички састанак и да изврше солиднији избор бораца за рад у позадини. Цио посао око овог крупног задатка свео се мање—више на Жила Степановића, инструктора Обласног комитета КПЈ за Санџак, и мали број другова из Мојковца.⁵ Степановић је дошао у Мојковац средином зиме 1941/42. године и није успио да упозна прилике и обичаје у овом крају, а такође ни борце — комунисте који су одређени на рад у позадини. Другови из Мојковца који су учествовали у одабирању гериле нијесу овом задатку пришли, а нијесу имали ни довољно времена за то, са онолико одговорности колико је захтијевао овакав задатак. Због тога се мојковачка герила у многоме формирала на родбинским основама, мада не у оној мјери у којој је то био случај са герилом у општини пољској. Поред тога, што су у герили остављена браћа, блиски рођаци, пријатељи и сл., међу којима се од првог дана развила фамилијарност, остављен је извјестан број

³ Исто, I, 16, док. 27.

⁴ Хронологија борбе народа Југославије 1941—1945. год., 267.

⁵ Остављено је 70 организованих герилаца, како стоји у извјештају команданта Г. Ш. НОПО за Санџак (Зборник НОР, I, 16, док. 28).

⁶ Жиле Степановић, радник из Београда, послеје формирања Треће пролетерске (санџачке) бригаде постао је руководиоца Политодјела у тој бригади. Погинуо је од четника у Србији средином 1943. године.

бораца који су се у претходном периоду истакли учешћем у ликвидацијама народних непријатеља. У герили је остављен и један број бораца који физички и психички нијесу били у стању да наставе борбу у илегалним условима. Неки су били по годинама стари, а уз то и болесни, а некима је сва шира родбина била у четницима.

Борци одређени за рад у позадини нијесу успјели да пред полазак одрже заједнички састанак, већ су се неприпремљени и у малим групама вратили у позадину. Из села Премћана у илегалство је враћено 14 чланова Партије, и то: Радомир Ракчевић,⁶ Милисав Видаковић,⁷ Радомир Медојевић,⁸ Бошко Вучинић, Аврам Раичевић, Велимир—Миле Јушковић, Ђорђије Мишнић, Радован Топовић, Милета Лашић, Милан Мишнић, Станко Булатовић, Лазар Цаковић, Велимир Видојевић и Војислав Дробњак. Овој групи прикључили су се: Јовица Ракчевић, који се крио у близини своје куће, Милован—Лале Сломовић⁹ и Милорад Сломовић, који су побјегли из четничког затвора. У другој половини јуна мојковачкој герили су се прикључили чланови КПЈ: Милка Лашић и Вељко Влаховић, који су били одсјечени од бригаде па су се вратили у позадину.

Стицајем разних околности, крајем јуна 1942. године у мојковачкој герили нашло се 19 бораца, од којих су 16 били чланови КПЈ. У исто вријеме на територији општине Мојковац живјело је легално 11 чланова КПЈ, од којих су се Бојана Журић, Даница Вуковић, Милева Миликић, Зорка Цаковић, Коса Стожинић и Милка Цаковић пријавиле четничким властима по одобрењу партијског руководства, јер из породичних и здравствених разлога нијесу могле поћи у бригаду, а ни остати у илегалству. Остали чланова КПЈ (њих пет) и три кандидата за чланове КПЈ на своју руку су се предали четницима. Тројица од ових партијаца потпуно су се пасивизирали до доласка партизанских јединица из Босне у прољеће 1943. године. Сва три кандидата за чланове КПЈ постали су четници и у четничким редовима остали су до краја рата. Четницима се предало и десетак чланова СКОЈ-а, али су они наставили да раде за народноослободилачки покрет.

⁶ Ракчевић Радомир, земљорадник, у герили постао члан Среског комитета КПЈ Бијело Поље. Погинуо као командант 1. батаљона Треће пролетерске (сандачке) бригаде 8. маја 1944. године. За народног хероја проглашен 1953. године.

⁷ Видаковић Милисав, земљорадник, у герили постао члан Среског комитета КПЈ Бијело Поље. Погинуо од четника Д. М. 23. фебруара 1943. године.

⁸ Медојевић Радомир, службеник, у герили постао члан Среског комитета СКОЈ-а Бијело Поље. Послије рата био секретар Среског комитета КПЈ Бијело Поље и предсједник Среског народног одбора у Бијелом Пољу. Биран је у ЦК СК Црне Горе. Умро 1963. године.

⁹ Сломовић Милован—Лале, трговац, учесник балканских и првог свјетског рата. У НОБ-у учествовао од 13. јула 1941. године. Погинуо у априлу 1944. године од четника, као командант мјеста у Мојковцу

Релативно велик број чланова КПЈ на терену мојковачке општине у периоду четничке власти свједочио је да народноослободилачки покрет у овом крају није угушен. У прилог томе ишла је и чињеница да је велики број бивших партизана и даље остао на линији народноослободилачког покрета. Готово све ове борце, изузев оних који су дуже вријеме остали у затворима, четници су присилно мобилисали и одводили у разне акције, али је и поред тога био непознат број оних који су постали активни.

Најважнији задатак који је пред собом герила поставила био је усмјерен на подизање морала становништва и онемогућавање четницима да идеолошки придобију масе за себе. С тим у вези мојковачка герила, а тако су поступале и остале гериле у сјеверној Црној Гори, избјегавала је оружане сукобе са четницима. Ради тога није искористила неке могућности да ликвидира поједине истакнуте четнике. Овакав став, посматран кроз касније губитке, показао се погрешан. Међутим, стоји и чињеница да је допринио смањењу репресалија четника над једним дијелом припадника народноослободилачког покрета.

Мада је у почетку била бројна, мојковачка герила се убрзо преполовила. Њено осипање отпочело је почетком јула 1942. године. Аврам Раичевић, Јовица Ракочевић и Бошко Вучинић усљед старости и здравственог стања нијесу могли остати у герили. Донијета је одлука да се њих тројица „легализују“, и они су то тешка срца урадили. Један број преосталих герилаца брзо је изгубио вјеру у могућности борбе у илегалним условима. Томе је погодовао низ околности. Породице неких герилаца, из страха од четничке одмазде, одбиле су било какав контакт са герилом. С друге стране, четници су спроводили такво насиље над присталицама народноослободилачког покрета да ни најстарији људи у овом крају нешто слично нијесу запамтили. За команданта мјеста у Мојковцу четници су поставили Јагоша Кораћа, из села Затона (берански срез), који се још од раније истакао као злочинац. У Шаховићима су команду мјеста држали Милан Бандовић и Мило Бакић, оба из околине Берана. Павле Ђуришић, без сумње да би учврстио четничку власт, на руководећа мјеста постављао је четнике из беранског и андријевичког среза. И не само руководиоце, већ и читаве чете и батаљоне испробаних четника из других крајева држао је у Мојковцу. Четници „са стране“, а и „домаћи“, нијесу презали од најсвирепијих злочина, само да у долини Таре униште народноослободилачки покрет. Од 4. до 9. маја 1942. године, колико су држали Мојковац и околину, четници су у Мојковцу и Жарима запалили куће најистакнутијих партизана, а у селу Подбишћу у општини пољској запалили су све партизанске куће. Истовремено су у мојковачкој и пољској општини стријелићали 16 заробљених партизана и 4 родољуба. У овим злочинима предњачили су четници из Поља, који су потпадали под команду мјеста у Мојковцу. Они су, заједно са четницима из Васојевића, камама исјекли седамнаестогодишњу партизанку Драгињу Футо-

дић. Почетком јуна 1942. године, неколико дана пошто су га заробили у селу Вашкову, четници из села Лепенца стријељали су Димитрија Тутућа, чије су троје дјеце били борци Треће пролетерске санџачке бригаде. У мојковачком затвору Јагош Кораћ са својим пратиоцима свакодневно је тукао партизане и партизанске породице. У злостављању затвореника поједини четници су се међусобно надметали.

Четничка команда мјеста у Мојковцу имала је на располагању два батаљона: Мојковачки, чији је командант био Радојица Томовић, барјактар бивше црногорске војске, и Пољски батаљон, којим је командовао Бећир Томовић, професор филозофије. Сем тога, у Мојковцу је била стационирана по једна четничка јединица из Васојевића. Ове четничке јединице систематски су вршиле претресе терена и постављале многе засједе. Стални, или (како су негдје називани) активни четници, добијали су мјесечне плате у италијанским лирама. Породице погинулих четника примале су инвалиднине, а неке су оствариле породичне пензије. Четничка команда мјеста дијелила је четничким породицама животне намирнице, добијене од Италијана, а партизанске породице нијесу могле ни за новац набавити основне намирнице за живот. Посебну активност четници су усмјерили на изазивању колебљивости код герилских породица, као и на проналажење сарадника међу родбином герилаца. Породице неких герилаца нијесу могле издржати четнички пристанак, и зато су саме почеле вршити притисак на своје чланове који су били у герили да се предају. Стицај ових и низа других околности изазвао је колебљивост код доброг дијела мојковачке гериле. Неке герилце је захватио страх за породицу која је била у затвору, за кућу и имовину које су пропадале. Жеља да се сачува живот постала је код других јача од идеје за коју су се борили. Појединачно или по двојица, пало је у руке четника осам герилаца, чланова КПЈ. Слично се десило и у општини Поља, која је била подручна четничкој команди мјеста у Мојковцу. Предаја групе герилаца из мојковачке општине изазвала је колебање и забринутост код не малог броја сарадника народноослободилачког покрета, који су почели да сумњају и у оне герилце који су остали „у шуми“. Плашили су се да ће се и они предати и открити њихову сарадњу са народноослободилачким покретом, те су почели да избјегавају сусрете са њима. Неки су савјетовали герилцима да се предају и да се не муче по шумама.

Четничка команда пустила је на слободу герилце који су се предали, да би примамили остале да се предају. Средином јула 1942. године преостала група герилаца упутила је писма Јагошу Кораћу и Радојци Томовићу и упозорила их на злостављања која су вршили над партизанским породицама. Ова писма увјерила су четнике да се преостали дио мојковачке гериле неће предати. У другој половини јула, уочи доласка Драже Михаиловића у Поља Колашинска, четници су похапсили сва лица из мојковачке

и пољске општине која су краће или дуже вријеме била у герили, без обзира кад су се предала. За кратко вријеме четничка команда мјеста у Мојковцу предала је пријеком суду у Колашину 26 лица, која су, поред команде мјеста, оптужили: Ђукан Анђељић, Бећир Томовић, Миливоје Томовић, Мираш Вуковић, Милисав Пејовић и други четници.¹⁰ Четнички пријеки суд у Колашину, који су сачињавали: Марко Миловић, Гајо Радовић, Вуле Влаховић, Томица Вуксановић, Станиша Јанковић, Бранко Дрљевић, Мираш Шукровић и други, осудио је на смрт Радована Топовића, Вељка Влаховића, Војислава Дробњака, Јовицу Ракочевића, Бранка Бошковића, Петра Јанкећића, Уроша Бошковића и Анђу Јоковић. Они су стријељани у јесен 1942. године. Нешто касније на смрт су осуђени: Војислав Анђељић, Вељко Дробњак, Радоман Смоловић, Јагош Ракочевић и Богдан Новаковић, који су стријељани у марту и мају 1943. године. На 20 година робије четнички суд је осудио: Николу Мрвића, Радоша Ракочевића, Милована Балтића, Милована Вукића, Живка Рабреновића, Вељка Вукадиновића, Војина Грдинића и Шћепана Влаховића. Осуђене су четници у априлу 1943. године предали Италијанима. Ови су их одвели у логор, у Бар а затим 25. јуна 1943. године свакојега стријељали у Цетињу, у оквиру репресалија које су тога дана извршили над 180 интернираца из разних крајева Црне Горе. На 20 година робије осуђени су такође и у прољеће 1943. године предати Италијанима: Велимир Видојевић, Рајко Фуштић, Деса Анђељић, Милош Јанкећић и Душан Томовић. У затворима у Мојковцу и Шаховићима били су све до прољећа 1943. године: Тома Смоловић, Милан Мишњић, Станко Булатовић и Лазар Цаковић, а Ђорђију Мишњићу било је ограничено кретање.

У вријеме када су четници, не бирајући средства, настојали да ликвидирају припаднике народноослободилачког покрета, пред мојковачку герилу, а и пред остале гериле у овом дијелу Црне Горе, искрсао је посебан проблем. У другој половини августа 1942. године на територији среза бјелопољског појавила се група од 57 партизана, која је 3. августа из Шујица напустила Трећу пролетерску санџачку бригаду.¹¹ Од цијеле групе само пет људи није се предало четницима. Четничка команда је користила дезертерство ове групе људи, ширећи приче о уништењу Народноослободилачке војске у Босни. Појава ове групе и нетачно приказивање народноослободилачке борбе у Босни од неких њених припадника изазвали су страх, несигурност и разочарање већине сарадника народноослободилачког покрета.

¹⁰ Архив Југославије, фонд Комисије за утврђивање ратних злочина, Дос. бр. 2986.

¹¹ У групи је из мојковачке општине био само један партизан, и њега су четници одвели у Колашин и стријељали.

Овакво стање на подручју Мојковца, а није било боље ни у сусједним општинама, увелико је отежавало рад гериле. Четници су свим силама настојали да герилу ликвидирају или да је присиле да се повуче у строгу илегалност. Без обзира на то, мојковачка герила је била активна и стално у покрету све до појаве снијега. На једноме мјесту она није остајала дуже од три дана. Ако је морала дуже остати у једном селу, мијењала је често и мјесто боравка и сараднике. На простору дужем од тридесет километара герила се, читава одједном или по мањим групама, кретала и обилазила сараднике и симпатизере НОП-а, и то у Мојковцу (у засеоцима Пржишта, Рудници и Тутиће), Прошћењу (заосеоци Слатина, Јанковићи, Гостиловина и Црвена Локва) и у горњем дијелу села Лепенца (засеоци Стевановац и Побрсијевићи). У ова села герила је слободно долазила, добијала помоћ и нашла пуну сарадњу у 152 домаћинства, што значи да је у вријеме најтеже кризе народноослободилачког покрета у Црној Гори скоро трећина домаћинства у овој општини (било их је укупно око 500) сарађивала с народноослободилачким покретом.

Герила је радила и на omasовљењу партијске организације СКОЈ-а, као и на стварању илегалних НО одбора по селима. До краја новембра 1942. године од најбољих сарадника народноослободилачког покрета у КПЈ су примљени: Љубомир Вујичић и Стојан Смоловић из села Јанковићи, и Душан Ровчанин и Новак Томовић из села Стевановца. За чланове КПЈ кандидовани су: Милета Грдинић, Вучина Делић, Властимир Медојевић и Тијосав Ровчанин — сви из села Стевановца, Михаило Вучинић из Гостиловине, Боро Раичевић, Новица Видаковић и Радосав Медојевић — из Слатине, Војин Јушковић, Станица Вуковић и Марица Радовић — из Тутића и Милош Шуковић — из Лепенца. Активи СКОЈ-а формиран су у Рудници (пет чланова), Тутићима (три члана), Стевановцу (пет чланова) и Гостиловини (четири члана). И поред свих тешкоћа, партијска организација је пред крај 1942. године поново постала јака и утицајна у народу.¹²

У свим селима, сем у Жарима, у јесен 1942. године формиран су илегални сеоски НО одбори. Поред чланова КПЈ и СКОЈ-а, који су живјели код својих кућа, ови одбори су одиграли важну улогу у обезбјеђењу гериле животним намирницама и одјећом, као и у разбијању четничке организације по селима. У јесен 1942. године формиран је и општински одбор Жена, који су сачињавале: Бојана Журић, Петра Пејовић, Зорка Цаковић, Вида Шутовић, Зорка Ракочевић, Новка Медојевић, Мирослава Раичевић, Риста Станић и Софија Вучинић. Чланице овог одбора спа-

¹² Од почетка устанка до повлачења у Босну из мојковачке општине погинуло је седам чланова КПЈ и четири кандидата за члана КПЈ. Од 76 бораца (мушких 56, жена 20), колико их је из мојковачке општине 6. јуна 1942. ступило у Трећу пролетерску санџачку бригаду, било је 25 чланова КПЈ, шест кандидата за члана КПЈ и 19 чланова СКОЈ-а.

дале су међу најактивније припаднице народноослободилачког покрета на подручју Мојковца.

Мојковачка герила била је иницијатор успостављања и одржавања веза са герилама у другим општинама. Са герилским групама у Бистрици и Пољима, које су партијски биле везане за Срески комитет КПЈ у Колашину, одржавана је стална веза. Састанци са члановима ових герилских група одржавани су најмање једном у петнаест дана. Веза између мојковачке и ових герила одржавана је без већих тешкоћа, и то преко породица: Илије Ровчанина из Бјелојевина, Новице Видаковића из Слатине, Насте Стожинић из Тутића и Јагоша Медојевића из Побрсијевића. Уз помоћ Јанка Кнежевића из села Вашкова (пљеваљски срез) и Мрдеље Јушковића из села Тутића, крајем јула 1942. године успостављена је веза са герилом у Вашкову, у којој се налазио и члан Обласног комитета КПЈ за Санџак Данило Кнежевић. Преко гериле у Вашкову успостављена је веза са герилом у општини Павино Поље у срезу бјелопољском. Веза између мојковачке и ове двије гериле до краја новембра 1942. године одржавана је преко Мрдеље Јушковића и Јанка Кнежевића, а у току зиме 1942/43. године преко породице Човића у селу Чокрлије у срезу бјелопољском. До краја 1942. године мојковачка, вашковска и павинопољска герила одржале су неколико заједничких састанака.

Крајем августа 1942. године на терен општине Мојковац пребацили су се и прикључили мојковачкој герили: Марко Радловић—Пандурица, који је остављен у герили на терену општине Шаховиће, и Новак, Мираш и Марија—Жижићи, који су се вратили из Босне (у оној групи од 57 из Треће санџачке бригаде, али се нијесу предали четницима). Са њима је дошао Вук Дацић, из села Тустова, из општине Равна Ријека, који је по задатку враћен из бригаде и до тада сам живио у илегалству. Ова група није могла опстати на терену општине Шаховиће и Равна Ријека, јер су четници послије повратка бјегунаца из Треће санџачке бригаде и њихове предаје, истина привремено али уз примјену јаког терора, успјели да већем броју сарадника народноослободилачког покрета и партизанских породица улију страх и несигурност, због чега су се они повукли у пасивност. Доласком ових илегалца на терен Мојковца за мојковачку герилу искрсле су нове тешкоће јер ови другови нијесу познавали некога на територији мојковачке општине, нити су се могли сами кретати, а наилазили су и на подозрење код сарадника мојковачке гериле. Током љета и јесени 1942. године мојковачкој герили су се прикључили и Милорад Бакоч и Граница Бошковић из Поља, а извјесно вријеме код ње је био и Михаило Анђелић из Колашина. Крајем јесени са мојковачком герилом је извјесно вријеме био и Велимир Кнежевић, секретар Покрајинског комитета СКОЈ-а за Црну Гору и Боку. Осим ових, у мојковачку герилу су долазили или су се у њој задржавали герилци из беранског и колашинског среза.

Шеснаестог септембра 1942. године у Обласни комитет КПЈ за Санџак стигли су делегати штаба Треће пролетерске санџачке бригаде Владимир Жугић и Предраг Власоњић, који су Обласном комитету пренијели директиве Централног комитета КПЈ и партијског руководства бригаде у вези са дезертерством из бригаде и мјерама које је требало предузети против оних комуниста који су се на своју руку предали четницима. Неколико дана касније у мојковачку герилу дошли су: Данило Кнежевић, члан Обласног комитета КПЈ за Санџак, и Раде Бајчета и Радоман Секулић, чланови Среског комитета КПЈ Бијело Поље. На предлог Данила Кнежевића формирана је партијска комисија која ће испитати случај дезертерства чланова КПЈ из Треће санџачке бригаде, као и оних чланова Партије који су се приликом повлачења партизана у Босну предали непријатељу или су били остављени у герили па су се из гериле предали четничким властима.

По завршетку рада комисије, у селу Слатини, у кући Радивоја Филиповића, одржан је заједнчки састанак чланова КПЈ из састава мојковачке и шаховићке гериле, којем су присуствовали и Кнежевић, Бајчета и Секулић. На предлог комисије, на састанку је донијета одлука о формирању заједничке партијске организације коју ће чинити чланови КПЈ из састава мојковачке и шаховићке гериле. Чланови КПЈ којима је одобрено легализовање држани су на личној вези. Ради организованог бјекства из Треће санџачке бригаде и предаје четницима, без обзира на то што су се неки већ налазили у колашинском затвору, из КПЈ су искључени из шаховићке, павинопољске и равноречке општине 14 и из мојковачке општине један члан. Жижићи су остављени у КПЈ, али су кажњени дисциплинским казнама. За њих је утврђено да су били преварени од организатора бјекства и да су наставили борбу против непријатеља. Из КПЈ је искључено и осам бивших чланова мојковачке гериле који су се почетком лета 1942. године предали четницима. Ове одлуке потврдио је крајем октобра 1942. године нови Срески комитет КПЈ Бијело Поље.

У јуну 1942. године, усљед уздаје, пао је у руке четника Новаца Перовић, политички секретар Среског комитета КПЈ Бијело Поље. Четници су га одвели у колашински затвор, осудили на смрт и стријељали. У руке четника пао је и организациони секретар Среског комитета КПЈ, који је истовремено био и секретар Среског комитета СКОЈ-а Бијело Поље, Вуко Булатовић. Њега је четнички суд у Колашину осудио на 20 година робије. Падањем у руке четника ове двојице другова практично је разбијено среско руководство Партије и СКОЈ-а у Бијелом Пољу. Крајем октобра 1942. године, у присуству Данила Кнежевића, у селу Вашкову одржан је састанак свих чланова КПЈ из састава мојковачке, шаховићке (која је и даље била на терену мојковачке општине) и павинопољске гериле. На овом састанку формирана су срески комитети КПЈ и СКОЈ-а за срез бјелопољски. У Срески комитет КПЈ ушли су: Раде Бајчета, политички секретар, Радоман Секулић,

организациони секретар (уједно и секретар Среског комитета СКОЈ-а), Радомир Ракочевић, Милисав Видаковић и Милија Кљајевић. У Срески комитет СКОЈ-а поред Секулића, ушли су: Радомир Медојевић и Велимир—Миле Јушковић. Ријешено је да се оба комитета попуне члановима из гериле са десне обале Лима.

На састанку у Вашкову утврђени су политичко-партијски задаци и донијета одлука да се на прољеће 1943. године, кад озе-лени шума, формирају партизанске јединице и почну изводити оружане акције. За војног руководиоца у срезу бјелополском изабран је Никола Кнежевић, мајор бивше југословенске војске, герилац из Павиног Поља, а за политичког руководиоца Раде Бајчета. За војног руководиоца на терену мојковачке општине изабран је Радомир Ракочевић, а за политичког руководиоца Милисав Видаковић. За герилску групу са терена шаховићке општине одлучено је да до прољећа 1943. године остане на терену мојковачке општине, а да се, пошто окопни снијег, врати на свој терен и приступи формирању јединица и извођењу акција.

Од састанка у Вашкову срески комитет КПЈ и СКОЈ-а Бијело Поље нијесу се ни једном састали у пуном саставу све до прољећа 1943. године. У току зиме 1942/43. године није било могуће одржавати чак ни курирску везу између чланова комитета, а камоли њихове састанке. У марту 1943. године, преко Стојана Смоловића из Прошћења и породице Човића из Чокрлија, успостављена је веза између чланова Среског комитета КПЈ. Почетком маја 1943. године већина преживјелих герилаца из среза бјелополског, међу њима и чланови Среског комитета КПЈ, пошли су у Трећу санџачку пролетерску бригаду.

Мојковачка герила, а мање-више и све остале у долини Таре, дочекала је снијег и зиму без припремљених база и земуница, и са врло малим залихама животних намирница. Почетком новембра пао је велики снијег и задржао се око 15 дана. Овај снијег затекао је герилце потпуно неспремне. Тринаест њих на терену мојковачке општине имало је око 300 килограма јемченог брашна, око 20 килограма пасуља и врло мале количине других намирница. Кад је пао снијег, са том храном склонили су се у једну пећину у Тарским стијенама, према селу Добриловини. Међутим, у тој пећини нијесу дуго остали, јер су храну убрзо потрошили, а и четници су им ушли у траг. Пећину су напустили 17. новембра увече, а сјутрадан су је четници напали. Док су се налазили у пећини закључили су да је немогуће да цијела група заједнички зимује. Било је тешко наћи погодне базе за њу, а још теже обезбиједити довољну количину хране и конспирацију. Зато су одлучили да по мањим групама сиђу у села и да у њима остану до средине децембра, а да за то вријеме траже погодне зимовнике. Састанак цијеле групе заказали су на катуну Ступ, на Прошћенској планини, гдје су имали намјеру да се подијеле у неколико мањих група ради лакшег зимовања.

Напуштајући пећину, герилци су се подијелили у четири групе и пошли у разним правцима. У Шаховиће су пошли Новак Жижић, Мираш Жижић, и Вук Дацић, у Гостиловину и Слатину Марко Радуловић, Марија Жижић, Лале Сломовић, и Милорад Сломовић: у Пржишта Милка Лашић и Милета Лашић, а у Мојковац, Тутиће и Стевановац — Радомир Медојевић, Радомир Ракочевић, Миле Јушковић и Милисав Видаковић, Већ, сјутрадан, пошто су дошли у села, пао је нови снијег, који ће бити катастрофалан за герилце у општинама Мојковац и Поља.

У новембру 1942. године четничка команда мјеста у Мојковцу почела је остваривати наредбу Павла Ђуришића, команданта Лимско-санчакских четничких одреда, о уништењу партизана—илегалаца. Ради успјешнијег гоњења герилаца и њиховог уништавања, Ђуришић је 24. септембра 1942. године потчињеним командама издао наредбу, којом је предвиђено да се Беранска четничка бригада ангажује на терену среза колашинског, Андријевичка у срезу бјелопољском, Дурмиторска у срезу беранском, Бјелопољска у срезу шавничком, Колашинска у дурмиторском, а Шавничка у срезу андријевичком. Одређујући ближе задатке четничким командама, Ђуришић је, између осталог, истакао: „У шумама се налазе највећи зликовци и познати целати, чији је број по срезовима знатно осјетан, па може имати негативних последица у периоду ангажовања наших снага на наше унутрашње и спољне непријатеље. У вези са овим са њима се мора ликвидирати пре зиме — пре снијега“. И даље: „Сваког ухваћеног комунисту убити на лицу мјеста сем вођа, које везати и спровести овом штабу. Уколико би се ухватио са тачним и свједоџбеним доказима који комунистички јатак, без размишљања га убити“.¹³

Слично упутство четничке команде и штабови добили су од Главног националног одбора за Црну Гору, чији је предсједник био Блажо Ђукановић. Уредбом број 154/42 дата су упутства за уништење герилаца и њихових сарадника.¹⁴ Поступајући по поменутих наредбама, у другој половини новембра 1942. године, уз пуну ангажованост мојковачких и пољских четника и примјену најбруталније силе, газећи све људске обзире, двије четничке бригаде отпочеле су у долини Таре хајку против мојковачке, бистричке, добриловачке, пољске, подбишћке и штитаричке гериле. У циљу успјешнијих акција, четничка команда у Мојковцу похапсила је све породице герилаца из мојковачке и пољске општине, а са њима и најактивније сараднике народноослободилачког покрета. Већина ухапшених остала је у затворима у Мојковцу, Шаховићима и на Рибаревини све до доласка пролетерских бригада почетком маја 1943. године. У овим затворима неки активисти народноослободилачког покрета, као Вукосав Медојевић, Јагош Јакшић, Марица Радовић и други, доживјели су најсвиरे-

¹³ док. 225.

¹⁴ Исто, док. 230.

пија мучења. Из мојковачког затвора четници су предали Италијанима: Стану Ђукић, Николу Јакшића, Рада Ашанина, Коју Ракочевић, Радивоја Јушковића, Грубана Јакшића, Мијаила Богавца и Милоша Поповића, а они су их интернирали у логоре, у Италију. Селацима у које су сумњали да сарађују с герилцима ограничили су кретање. У појединим селима, која су била позната као упориште герилаца (Тутићи, Стевановац, Гостиловина и Слатина), за све вријеме док је трајао снијег држали су посадне јединице. Командант мјеста у Мојковцу, Манојле Вековић, подофицир бивше југословенске војске, родом из околине Берана, и Бећир Томовић, командант Пољског четничког батаљона, новчано су награђивали оне од којих су добијали податке о герили и њеним сарадницима.

Деветнаестог новембра 1942. године, само два дана пошто је мојковачка герила напустила Гарске стијене, у селу Туство, у кући партизанског сарадника Вељка Раковића, пали су у руке четника Новак Жижић, Мираш Жижић и Вук Дацић. Сјутрадан су четници Раковићу запалили кућу и затворили породицу, а њега стријељали у Шаховићима. Ухваћене партизане четници су одвели у Колашин, гдје су Жижиће осудили на смрт, а Дацића на 20 година робије. Мјесец дана касније четници су Жижиће вратили у затвор у Мојковац. Манојле Вековић, Ђукан Анђелић, Бећир Томовић и други подвргли су их у овом затвору најсвирепијем мучењу. Између осталог, стављали су им босе ноге на усјану пећ. Када су их физички унаказили, Мираша су код Мојковца стријељали Анђелићи—Ђукан, Јован и Исаило, а Новака су одвели у село Блишково, гдје су му поломили руке и ноге, а затим га бацили у пећину. Према причању очевидаца, ова двојица герилаца достојанствено су се држала пред четницима.

Лашиће — Милку и Милету, које је снијег затекао у Пржиштима, четници су открили и последије вишечасовне борбе рањене ухватили. Четнички суд у Колашину осудио их је на по 20 година робије. Обоје је у априлу 1943. године предато Италијанима, а ови су Милету стријељали, а Милку одвели у логор, у Бар.

Преостали герилци остали су у селима до средине децембра 1942. године. У селима даље нијесу могли опстати, јер нијесу имали ни једног сигурног склоништа. Према ранијем договору, средином децембра окупили су се на Прошћенској планини, код куће Пера Медојевића и ту се раздвојили на двије групе. У једној групи, за чији се смјештај бринуо Бошко Вучинић, били су: Радомир Ракочевић, Марко Радуловић—Пандурица¹⁵ и Марија Жижић. Ову групу четници нијесу успјели да открију. У другој групи, којој је базу обезбиједио Гојко Попадић, били су Милисав Видаковић, Радомир Медојевић, Велимир—Миле Јушковић, Милован—Лале Сломовић и Милорад Сломовић. Обје групе зимо-

¹⁵ Марко Радуловић—Пандурица, земљорадник, предратни члан КПЈ, умро 1970. године као пуковник ЈНА у пензији и носилац Партизанске споменице 1941.

вале су у Тарским стијенама. Хране су имале врло мало, па су јако гладовале. Уз помоћ Новака Јокића, Драгутина Медојевића и других, четници су успјели да открију базу у којој се налазила већа група. Ноћу 22/23. фебруара 1943. године око 400 четника, под командом Радоша Топовића, замјеника команданта Пољског батаљона, опколило је ту базу и напало герилце 23. фебруара ујутру. Услови за одбрану није било, јер се база налазила у једној удолини, без сигурних заклона. Герилци су се одлучили на пробој у правцу села Прошћења. У томе је погинуо Милисав Видаковић, а остали су успјели да се пробију.¹⁶ Послије тога герилци из ове групе нијесу напустили села. Били су стално у покрету. Када је пао нови снијег, Радомир Медојевић склонио се у село Стевановац, код Тијосава Ровчанина и Вучине Делића. Остала тројица, Сломовићи — Лале и Милорад и Миле Јушковић, били су у кући Уроша и Радомира Филиповића, у селу Слатини. За ову базу знао је и Димитрије Вучинић.

Крајем фебруара и почетком марта 1943. године четници су у мојковачкој општини извршили општу мобилизацију, којом су обухватили и већину сарадника наредноослободилачког покрета. Многима од њих нијесу дали оружје, већ су их ненаоружане водили собом. Герилци су успјели да са већином својих сарадника успоставе везу, и у овом тренутку, и да их упуте како да саботирају акције четника. Никома нијесу савјетовали да се позиву за мобилизацију не одазове, јер је још била зима. Од мобилисаног људства четници су формирали батаљон, јачине око 300 људи, којим ће командовати учитељ Јово Поповић. Овај батаљон повели су у правцу Дрине, у сурет пролетерским бригаама, које су долазиле из Босне. Захваљујући активности присилно мобилисаних, батаљон се почео осипати чим је пошао са Мојковца, а до села Пишћа, у Пиви, потпуно се распао, не ступајући у борбу са партизанима.

Мојковачка герила поново се окупила и нашла заједно у другој половини априла 1943. године. Њој су се тада поново прикључили Милорад Бакоч и Граница Бошковић, једини преживјели герилци из Поља Колацинских. Тих дана чула се топовска канонада у долини Дрине и Пиве. Пролетерске дивизије напредовале су ка Црној Гори и Санџаку, а у Мојковцу је наступило расуло четнике. Од среће, герилци су понекад правили и превише смјеле акције. Дању су ишли по селима, пресијетали мање групе четника; неке су разоружавали, а неким давали задатке и пуштали их с оружјем. Упадали су и у куће појединих четничких старјешина и наређивали им да распусте јединице. На тај начин успјели су да разбију мојковачки четнички батаљон којим је командовао Радојица Томовић.

¹⁶ Од герилаца из обије групе погинули су у каснијим борбама, након доласка Главне оперативне групе дивизије НОВЈ из Босне, Радомир Ракочев и Милован—Лале Сломовић. Остали су преживјели рат.

Претјерано самопоуздање и небудност замало није платила животом цијела герила. Да би што прије стигла у бригаду, герила се 9. маја прерушила у четнике и са њима у колони ишла од села Прошћења до села Маоча. Када су четници заузели положаје, герилци су пријешли у 4. батаљон Треће пролетерске санџачке бригаде. Сјутрадан по доласку у бригаду, у борби са четницима, тешко је рањен Велимир—Миле Јушковић. Пошто су у другој половини маја 1943. године, у вези са отпочињањем пете непријатељске офанзиве, оперативне јединице НОВЈ кренуле ка Сутјесци, на терену, у илегалству, поново су остављени Сломовићи — Лале и Милорад, и Милорад Бакоч. Остали су наставили у јединицама.

Петнаест дана послје битке на Сутјесци, на терен Мојковца, као рањеник, вратио се Велимир—Миле Јушковић са групом бораца. Прије тога на исти терен било је дошло још око 50 бораца, растуриених у неколико мањих група. У Мојковцу није било ничије власти. Такво стање остало је све до почетка септембра 1943. године, када је формиран Мојковачки партизански батаљон и када је почео да ради Општински НО одбор.

Средином маја 1943. године, поред великог броја других, Њемци су разоружали око 70 четника из мојковачке општине. Од разоружаних 53 су одвели у интернацију, а остале употребили за пренос материјала у петој офанзиви. Ове последње народ је назвао „осамарени“, и на њихов рачун испјевале су многе погрдне пјесме. Разбијени у четвртој непријатељској офанзиви од стране НОВЈ, а затим добрим дијелом разоружани од стране својих савезника — Њемаца, четници који су остали на терену једно вријеме се јавно готово нијесу ни појављивали, а када су се поново почели организовати — нијесу имали снаге да успоставе иоле стабилну власт.

Ни партизани, иако си имали повољније могућности, нијесу покушали да у Мојковцу и околини успоставе своју власт послје повратка са Сутјеске. То су учинили тек крајем августа 1943. године.

Средином јула 1943. године сви борци који су се вратили са Сутјеске, изузев тежих рањеника, пошли су у бјелопољски батаљон Треће санџачке бригаде, која је, након разбијања на Сутјесци, почела наново да се формира. Са старим борцима у бригаду су одлазили и нови. Негдје у исто вријеме, одлуком Обласног комитета КПЈ за Санџак, Велимир—Миле Јушковић одређен је за партијског руководиоца у мојковачкој општини. Непосредно послје тога, у присуству Воја Лековића, секретара Обласног комитета КПЈ за Санџак, и Илије Булатовића, секретара Среског комитета КПЈ Бијело Поље, реорганизована је партијска организација у мојковачкој општини. Послје тога формиране су партијске ћелије у Мојковцу, Стевановцу, Слатини и Гостиловини. Оне су укупно имале око 20 чланова. Упоредо са формирањем

партијских хелија формиране су и организације СКОЈ-а и реорганизовани и активирани сеоски НО одбори. У периоду јул—август није било дана а да у неком селу општине мојковачке није одржан неки састанак или скуп. Одржавани су и велики зборови, на којима је присуствовало и до 200 грађана, и то на Бојној Њиви, у Стевановцу, у Зекића Ријеци, на Прловима и на Црвеној Локви. Почетком августа 1943. године формирана је Мојковачка партизанска чета, јачине 30 бораца. У току августа у руке ове чете пао је већи број бивших четника из мојковачке општине, али су сви пуштени на слободу, а већина није ни оружје одузето. Оваквим ставом убрзан је процес распадања четничке организације у општини.

Тек почетком септембра 1943. године четници су успјели да формирају једну чету на терену општине Мојковац; међутим она никада није имала више од 80 људи. Послије пете непријатељске офанзиве у већем дијелу општине (у Гостиловини, Слатини, Јакововићима, Побређијевићима и Тутићима) није било ни једног четника, а у селу Стевановцу — само два. Највише четника било је у селу Лепенцу.

Трећег септембра 1943. године четници из Липова и Требаљева из среза колашинског, заједно са четницима из општине Мојковац и Поља, кренули су у двије колоне к Пљевљима, са циљем да се састану с пљеваљским четницима. Лијеву колону, коју су сачињавали углавном четници из Поља, сачекала је Мојковачка партизанска чета и послије краткотрајне борбе разбила је изнад Стевановца. Два дана касније ова група четника је протјерана у правцу Бијелог Поља.

Петог и 6. септембра формиран је Мојковачки партизански батаљон, који је брзо очистио територију општине од четника.

Од почетка маја 1943. године до капитулације Италије у НОВЈ је из мојковачке општине ступило 305 бораца (248 мушкараца и 57 жена), и то: 106 из Мојковца, 82 из Прошћења, 47 из Жари, 39 из Стевановца и 31 из Лепенца. Ови борци распоређени су: у Трећу пролетерску санџачку бригаду 78 (м. 71 и ж. 7), а у Мојковачки батаљон 147 (м. 138 и ж. 9). Из Мојковачког батаљона пошло је 100 људи у Црнојску пролетерску бригаду 15 бораца, а готово сви остали пошли су у Четврту и Пету санџачку бригаду. За рад у позадини (органи власти, посадна чета, и друштвено-политичке организације) остављено је 80 бораца (м. 39 и ж. 41). Када се има у виду да је мојковачка општина 1943. године имала око 3.000 становника, јасно је да је већина њих била привржена народнослободилачком покрету и прије капитулације Италије.

Средином августа 1943. године, на састанку Среског комитета КПЈ, одржаном у селу Слатини, примљен је у КПЈ Милован—Лале Сломовић. На истом састанку Лале је именован за предсједника Општинског НОО Мојковац, који је формиран десетак

дана касније. Двадесет петог септембра Општински НОО је своје сједиште пренио у Мојковац.

Послије пете непријатељске офанзиве формиран је нови Срески комитет КПЈ Бијело Поље, чији су чланови били: Илија Булатовић, политички секретар, Радоман Секулић, Ленка Јуришевић, Милутин Поповић, Деса Булатовић, Вукосав Бошковић, Милош Миликић, Милија Кљајевић и Лале Влаховић. У току 1943. године у саставу комитета извршене су веће измјене.

Иако је са 19, колико их је било у јуну 1942. године, до априла 1943. године сведена на свега пет људи, мојковачка герила је успјешно извршила свој задатак. Масовно учешће становништва мојковачке општине у 1943. години у народноослободилачком покрету првенствено је заслуга мојковачке гериле.

Велимир Јушковић—Миле